

Голові разової спеціалізованої
вченої ради 16319
Запорізького національного університету
доктору філологічних наук,
професору Козловій Тетяні Олегівні

ВІДГУК

рецензента, кандидата філологічних наук, доцента,
доцента кафедри англійської філології та лінгводидактики
Запорізького національного університету Залужної Марини Володимирівни
на дисертацію Василя Романа Сергійовича
«Реалізація категорії інтертекстуальності в детективах А. Крісті»,
подану на здобуття ступеня доктора філософії (PhD) з галузі знань
03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія

Інтертекстуальність як одна з найважливіших текстових категорій являє собою складний для наукового опису феномен, що зумовлюється її багатоаспектністю та багатовимірністю. На відміну від традиційних підходів, спрямованих на інтерпретацію власне авторського тексту, сучасні філологічні студії дедалі частіше переносять дослідницький фокус від самого тексту до способів його взаємодії з іншими текстами та, ширше, культурним простором, переосмислюючи роль категорії інтертекстуальності. Згідно з концепцією діалогізму (М. Бахтін), яка заклала підвалини теорії інтертекстуальності, будь-який твір створюється як реакція на попередні тексти та літературну традицію загалом. Поширення постмодерністського світогляду з його прагненням до відкритості, децентралізованості, колажності, а також проголошенням «смерті автора» (Р. Барт) вивело на перший план у наукових розвідках потребу аналізу інтертекстуальності в особливому ракурсі, оскільки завдяки розширенню поняття текстуальності через розуміння буття як безмежного тексту (за Ж. Дерріда, «нічого не існує поза текстом») процес прочитання тексту в усій сукупності його зв'язків через тлумачення інтертекстуальних відсилок перетворює адресата на активного співтворця смислу тексту.

Відтак, змінюється ракурс розгляду як явища інтертекстуальності, так і тих творів, які у філологічній науці вже отримали достатньо уваги дослідників. Ревізія поглядів на інтертекстуальність художнього тексту розкриває її не лише як інструмент інтеракції з іншими текстами, але й дозволяє трактувати ширше – як важливий елемент організації художнього текстового простору, де відсилки до інших текстів містять змістовий потенціал, можуть виступати елементом

надтекстової зв'язності, нарощувати додаткові смисли, підкреслювати складність та взаємопроникність елементів літературного та, ширше, культурного континууму. Інтертекстуальні зв'язки текстів, навіть написаних багато років тому, продовжують цікавити сучасного читача, пропонуючи через декодування нове сприйняття творів різних жанрів художньої літератури, зокрема, детективного.

У сучасній зарубіжній та українській філологічній науці дослідження інтертекстуальності здійснювалися в межах чотирьох взаємопов'язаних парадигм: *структурно-текстової*, яка зосереджується на виявленні та класифікації зв'язків між текстами, зокрема цитат, алюзій, ремінісценцій, пародії та стилізації (М. Бахтін, Ю. Крістева, Ж. Женетт, О. Селіванова, Г. Сюта, Н. Кондратенко); *лінгвокогнітивної*, що розглядає інтертекстуальність як процес актуалізації у свідомості читача попередніх текстів, образів і культурних знань, аналогове мапування між фреймами з акцентом на механізми розпізнавання та інтерпретації інтертексту, а також поняття прецедентності (М. Ріффатерр, С. Кавалканте, У. Еко, Т. ван Дейк, О. Селіванова, О. Маріна); *комунікативно-прагматичної*, котра тлумачить інтертекст як цілеспрямований засіб організації комунікації, наголошуючи на ролі авторської інтенції та функціях інтертексту: створенні іронії, комізму, пародійності, оцінності, формуванні авторської позиції (Р. Барт, М. Ріффатерр, Ф. Бацевич, Т. С. Піндосова, Г. Сюта); *лінгвокультурологічної*, яка розглядає інтертекстуальність як механізм взаємодії тексту з культурною пам'яттю, літературною традицією та системою культурних кодів, де інтертекст є носієм культурної інформації та засобом актуалізації спільних для автора й читача знань (Ю. Крістева, О. Потебня, Л. Ставицька, О. С. Переломова).

Предметом дослідницького пошуку у лінгвістичних розвідках переважно ставали міжтекстові зв'язки як засоби актуалізації інтертекстуальності. Водночас, питання, пов'язані з розглядом ролі інтертекстуальності як основи художньої організації творів, розмаїття та функцій маркерів інтертексту, досі залишались на периферії філологічних студій. Цей факт зумовив беззаперечну **новизну** наукової розвідки Р. С. Василяни, адже в дисертації уперше здійснено комплексний аналіз категорії інтертекстуальності як архітектонічної основи детективів А. Крісті, уточнено типологію та функції паратекстуальних та архітекстуальних маркерів у її творах, представлено комплексне бачення інтертекстуальності творів письменниці як засобу впливу на реципієнта та основи для модифікацій класичної моделі детективного жанру.

Дисертаційна праця є **актуальною** й своєчасною в контексті інтересу до проблеми інтертекстуальності та її актуалізації в художній літературі, а також з огляду на популярність творів Агати Крісті як визнаної майстрині детективного жанру.

У представленій науковій розвідці Роман Васирина ставить за **мету** здійснити комплексне дослідження категорії інтертекстуальності, зокрема, визначити специфіку її реалізації, прояви та функції у художньому просторі детективної прози Агати Крісті. Дослідження пропонує глибокий системний погляд на категорію інтертекстуальності в парадигмі сучасної філологічної науки, поглиблює осмислення детективного жанру як динамічного, діалогічного дискурсивного простору, розкриває особливу роль та специфіку функціонування інтертексту в детективах А. Крісті.

Методологічний апарат дисертації ґрунтується на інтеграції літературознавчих та лінгвістичних підходів, що дозволяє здійснити багаторівневий аналіз реалізації категорії інтертекстуальності в детективній прозі А. Крісті. Виконання завдань дослідження стало можливим завдяки доцільному застосуванню дисертантом низки релевантних для даної розвідки **методів**, як загальнонаукових, так і власне філологічних (функційного, зіставного, описового, лінгвопостичного, наратологічного та дискурсивного аналізу, close reading). Комбінування зазначених методів дало змогу розкрити у повному обсязі сутність та параметри явища інтертекстуальності, підтвердити її багатовимірність і релевантність для художньої літератури та виявити специфіку її функціонування в детективних творах.

З огляду на отримані результати, наукова праця Р. Васирина має вагоме **теоретичне значення**, оскільки робить внесок у такі галузі мовознавчої науки як літературознавство, лінгвістика тексту, історія літератури, компаративістика, рецептивна естетика та дискурсологія. Дисертаційне дослідження також становить значну **практичну цінність**, оскільки його матеріали можуть бути використані в процесі викладання курсів з теорії літературознавства та історії зарубіжної літератури, стилістики, методології лінгвістичних досліджень, аналітичного читання, у практичній підготовці майбутніх викладачів зарубіжної літератури, а також у науково-дослідницькій роботі студентів та аспірантів.

Поставлена автором мета та ретельно сплановані завдання отримують відбиття у **структурі дослідження**, логічність і чітку побудову якої вважаємо однією з сильних сторін роботи. Структура дисертаційної праці відповідає змісту і вектору наукового пошуку, а також завданням, поставленим у дослідженні. У кожному з трьох розділів дисертант висвітлює конкретні аспекти зазначеної наукової проблеми і досягає поставлених цілей.

Так, **перший розділ** «Теоретико-методологічні засади вивчення інтертекстуальності у художньому тексті» (с. 26-67) присвячено огляду наукових праць з питань інтертекстуальності як міждисциплінарного феномена і текстової категорії, дослідженню функційного аспекту інтертекстуальності у художніх текстах як літературознавчої проблеми. У розділі автор зосередився на уточненні поняття «інтертекстуальність» як складного літературного

прийому та когнітивного механізму, а також на його розмежуванні із суміжними поняттями («інтертекст», «інтертекстуальний зв'язок», «інтертекстуальний код», «транстекстуальність»), встановленні кореляції між інтертекстуальністю та іншими текстовими категоріями, особливу увагу приділено типології інтертекстуальних зв'язків. Здобутком цього розділу є розкриття функціональної ролі інтертекстуальних зв'язків у художньому творі, в процесі якого дослідник демонструє розуміння глибинних механізмів взаємодії текстів у межах культурного простору. Р. С. Васирина продемонстрував при розробці розділу високий рівень філологічної підготовки, аналітичність та оригінальність мислення. Теоретичні постулати, наведені у розділі, обґрунтовують доцільність обраного дослідником підходу.

У **другому розділі** «Поетика та жанрова специфіка детективної літератури» (с. 68-118) представлено аналіз еволюції детективного жанру та його сприйняття – від розважального жанру масової літератури, не вартого серйозної наукової уваги, до сучасного переосмислення та визнання його естетичної та культурної цінності. У розділі також здійснено огляд розмаїття підходів до визначення понять «детектив» і «детективний жанр» у сучасній філологічній науці. Особливу цінність даного розділу становить уточнення і детальний опис типологічних різновидів детективної літератури, де дисертантом схарактеризовано особливості кожного виду детективних творів та виокремлено класифікаційні критерії для систематизації (національні особливості, сюжетно-композиційні особливості, тематичний принцип). Логічним завершенням розділу став розгляд жанрових інваріантів, наративних формул детективу та його рецептивного потенціалу, що забезпечує ґрунтовне та різнопланове вивчення явища інтертекстуальності в художньому тексті.

Третій розділ «Інтертекстуальна організація та архітектоніка детективів Агати Крісті» (с. 119-224) містить практичний аналіз функціонування інтертекстів як архітектонічних домінант, що забезпечують цілісність детективного світу у творах А. Крісті з опертям на репрезентативний фактичний матеріал. Зокрема, у цьому розділі Р. Васирина обґрунтував важливість осучаснення підходів до дослідження творчої спадщини майстрині детективного жанру як динамічного феномену з широким потенціалом для культурного переосмислення. Безумовним здобутком дисертанта, на нашу думку, є розгляд інтертекстуальних механізмів породження смислів на кількох рівнях, що супроводжується комплексним аналізом емпіричного матеріалу – вибірки інтертекстуальних елементів із 42 детективних творів А. Крісті мовою оригіналу. Досліджуючи стратегії інтертекстуальної взаємодії у творах Агати Крісті, зокрема, паратекстуальність та архітекстуальність, дисертант виявляє високий рівень наукової та культурної ерудиції, що дозволяє йому виявляти та витлумачувати зв'язки проаналізованих детективів з прецедентними текстами та нашарування завдяки ним додаткових сенсів. При розгляді ключових

архітекстуальних маркерів у творах А. Крісті визначено їх роль у формуванні наративної організації та художньої семантики детективів. Разом з тим, розуміння архітекстуальної динаміки дозволило досліднику у цьому розділі простежити, як через залучення різноманітних наративних стратегій письменниця модифікувала класичну формулу детективу, вивівши його на якісно новий рівень.

В цілому, як свідчать зміст та висновки дисертаційного дослідження, його мету було успішно досягнуто, завдання роботи виконані.

Багатовимірність і достовірність результатів роботи базуються на потужному **теоретико-методологічному підґрунті** та комплексному підході до вирішення поставлених у науковій розвідці завдань. Використання сучасних наукових підходів та опора на сучасні праці вітчизняних і зарубіжних дослідників підвищують наукову цінність роботи та свідчать про ґрунтовну теоретичну підготовку дисертанта.

Об'єктивність отриманих висновків забезпечено чітко окресленою **методологією дослідження**, що являє собою комплекс прийомів і методів, з яких автор сформував порівневий алгоритм аналізу емпіричного матеріалу – засобів реалізації категорії інтертекстуальності у детективних творах, який можна застосовувати і до ширшого масиву текстів. Вважаємо, що запропонований у науковій розвідці автентичний підхід до опрацювання емпіричного матеріалу відкриває широкі перспективи його екстраполявання на тексти інших жанрів та напрямів.

Важливим є також те, що розвідка поєднує обґрунтування теоретичних положень із детальним аналізом численних прикладів мовою оригіналу, що дозволяє більш повно розкрити особливості функціонування інтертекстуальності у художньому тексті, зокрема, детективного жанру. Достовірність отриманих результатів гарантується значним обсягом залученого **фактичного матеріалу** (автором ідентифіковано та проаналізовано інтертекстуальні елементи з 42 детективних творів А. Крісті).

Надійна теоретична та методологічна база дисертаційного дослідження забезпечена потужним **бібліографічним апаратом** (403 джерела).

Основні положення та результати інтелектуального пошуку Р. С. Василю було достатньою мірою апробовано та відбито у 10 **наукових публікаціях** (серед яких 1 стаття у виданні, індексованому в базі даних Web of Science, 2 наукові статті у фахових виданнях України категорії Б та 7 тез доповідей на всеукраїнських і міжнародних наукових конференціях).

У дисертації Романа Василю дотримано **принципи академічної доброчесності**, зокрема, не виявлено академічного плагіату, елементів фабрикації чи фальсифікації. Рецензована робота не містить несанкціонованих текстових запозичень з інших праць, дисертант коректно посилається на джерела при використанні представлених ідей та положень.

Положення та висновки наукової розвідки є достовірними та обґрунтованими, оскільки в ній здійснено синтез кількох підходів до аналізу матеріалу, шляхом чого вивчення інтертекстуальності в художньому тексті набуває багатовимірного, стереоскопічного характеру.

Водночас слід зазначити, що, попри безсумнівну комплексність, ґрунтовність та оригінальність авторського підходу до об'єкту дослідження, є низка **запитань**, що потребують уточнення:

1. Сильною стороною роботи є чітко окреслений термінологічний апарат, коректне використання термінології. Однією із ключових переваг вважаємо акцент на детальному аналізі різних підходів до класифікування видів взаємодії текстів. Зокрема, у п.3.3.1 наводиться класифікація типів взаємодії текстів, розроблена Жераром Женеттом, згідно з якою *інтертекстуальність* та *паратекстуальність* є проявами ширшої категорії *транстекстуальності* (с. 47-48, 173-174). Деякі дослідники, як-от М. Гловінський (с. 61), пропонують вивести *паратекстуальність* за межі міжтекстового аналізу як явище внутрішньотекстове. Водночас, в роботі зазначено, що у сучасній філологічній науці спостерігається тенденція до поступового витіснення низки суміжних термінів універсальним поняттям «*інтертекстуальність*» (с. 51). Відповідно, потребує уточнення, якого погляду на *паратекстуальність* Ви дотримуетесь, яким чином вона вписана у категорійно-поняттєвий апарат дослідження та як корелює з *інтертекстуальністю*?

2. Безперечним здобутком дослідження вважаємо комплексний аналіз репрезентативного емпіричного матеріалу – вибірки інтертекстуальних елементів із творчого доробку А. Крісті, зокрема 42 творів, які розглядаються в аспекті контексту реалізації та функціонального навантаження в детективному наративі (пп. 3.2-3.3). Звертає на себе увагу той факт, що назви творів у роботі наведено англійською мовою, без перекладу, хоча більшість текстів, з огляду на популярність авторки, очевидно, була перекладена українською мовою. Відтак, виникає питання, що є причиною: відсутність офіційних перекладів деяких творів «королеви детективу» українською, наявність кількох версій перекладу одних і тих саме назв, алюзивний характер деяких назв, чи щось інше?

3. Оскільки одним з ключових слів праці визначено «бібліотерапію» (с. 7), яку дослідники визначають як форму психотерапевтичної діяльності (John T. Pardeck), метод психопрофілактики та психологічної реабілітації (Н. М. Демиденко), інноваційну психолого-педагогічну технологію (М. Голубєва), засіб естетотерапевтичного впливу (О. А. Федій). Відтак, потребує уточнення, яким чином інтертекстуальність пов'язана з цим скоріше психологічним, аніж літературним явищем, та чи стосується бібліотерапевтичний аспект лише детективного жанру?

Як свідчить зміст висловлених зауважень, вони не стосуються концептуальних положень дисертаційної праці та не знижують її загальної

високої оцінки, оскільки носять радше рекомендаційний характер і не ставлять під сумнів наукову новизну, теоретичне значення дисертації, її практичну цінність та об'єктивність отриманих результатів. Представлена на наш розгляд дисертаційна праця Романа Василича являє собою сміливу спробу дослідити особливості реалізації інтертекстуальності в детективах А. Крісті із застосуванням розробленої автором власної методики комплексного аналізу на основі методологічного інструментарію сучасних літературознавства, лінгвістики тексту, дискурсології, когнітивної лінгвістики.

Заявлений в дисертаційному дослідженні підхід до вирішення зазначеної актуальної проблеми і обрана методологія наукового пошуку відповідають напрямку та рівню сучасних лінгвістичних студій, публікації за темою дисертації розкривають її основні положення.

Висновок про відповідність дисертації вимогам.

Загалом, враховуючи актуальність обраної теми дослідження, його структуру, зміст, наукову новизну одержаних результатів, дисертаційну роботу Василича Романа Сергійовича «Реалізація категорії інтертекстуальності в детективах А. Крісті» слід вважати самостійним завершеним науковим дослідженням, яке виконане на належному науково-теоретичному, методичному та емпіричному рівні, що має комплексний та логічний характер, містить положення, які характеризуються науковою новизною та заслуговують на практичну реалізацію, і яке відповідає всім вимогам рівня наукової кваліфікації здобувача, що зазначено у наказі Міністерства освіти і науки України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» (зі змінами) щодо оформлення дисертації, а також у «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р. (зі змінами), що висуваються до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії, а її автор Василич Роман Сергійович, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія.

Рецензент:

кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри англійської філології
та лінгводидактики Запорізького
національного університету

Марина ЗАЛУЖНА